

Svenska kvinnors internationella arbete under 1900-talet – en alternativ offentlighet?

NINA ALMGREN är doktorand i historia vid institutionen för historiska studier, Umeå universitet. Hennes avhandling behandlar svenska kvinnors politiska tänkande och handlande i den statliga arbetsmarknadspolitiken under 1940-talet.

CAMILLA NORRBIN är doktorand i historia vid institutionen för historiska studier, Umeå universitet. Hon arbetar med en avhandling som behandlar de kvinnliga riksdagsledamöterna under tvåkammarriksdagens tid åren 1922–1970.

bistorisk forskning om svenska kvinnors internationella arbete under 1900-talet är inte särskilt omfattande, även om frågan har berörts i en del forskning (t.ex. Wikander 1994, Herman 1993). Vi förbereder därför ett gemensamt forskningsprojekt på området.¹ Där ska vi undersöka kvinnliga ambassadörers arbete vid ambassader och riksdagskvinnors arbete i mellanstatliga organisationer, t.ex. FN och Europarådet, i självständiga mellanstatliga organisationer som Internationella arbetsorganisationen samt i mellanfolkliga internationella grupperingar, s.k. NGO:s.² Projektet ska ge svar på frågorna hur och var kvinnor deltog i det internationella arbetet, varför de verkade i internationella organ, hur de påverkade det svenska internationella arbetet och hur de skilde sig från män i dessa avseenden.³ Vägledande för studierna är den övergripande tesen att ambassader och internationella organisationer delvis kan förstås som alternativa offentliga fora för svenska feminister. Den här artikeln presenterar några inledande och provisoriska idéer om på vilka sätt kvinnors internationella arbete kan ses som en alternativ offentlighet.⁴ Den bygger bl.a. på intervjuer med folkpartipolitikern Cecilia Nettelbrandt (f. Bergens 1922), som var en av Sveriges första kvinnliga ambassadörer.⁵

*Nina
Almgren*

*Camilla
Norrbin*

INTERNATIONELLT (SAM)ARBETE SOM FEMINISTISK STRATEGI

Kvinnor har organiserat sig för att arbeta för kvinnans fri- och rättigheter i många länder. När det mellanstat-

liga samarbetet utvecklades under 1900-talet uppstod en internationellt inriktad feminism med syftet att skapa en politik med feministiska förtecken i den internationella offentligheten. Historiskt sett var måhända den kvinnliga rösträttsrörelsen det viktigaste internationella feministiska nätverksbyggandet. Den är åtminstone mest utforskad. Rösträttskvinnorna utnyttjade det internationella samarbetet som en alternativ offentlighet och såg internationell agitation som en viktig strategi för att få regeringarna i sina egna länder att införa kvinnlig rösträtt. I och med rörelsens framgångar flyttades kraven in i Nationernas förbund och senare FN, där de lever kvar än idag.

En stor del av forskningen har fokuserat på den liberala europeisk-amerikanska internationella kvinnorörelsen från slutet av 1800-talet fram till mellankrigstiden. Vissa forskare har utifrån sina utgångspunkter funnit att kvinnors internationella samarbete klingade av i samband med rösträttsrörelsens framgångar och mellankrigstidens förändrade internationella läge (Sinha, Guy & Woollacott 1999:4f, Rupp 1997). Forskning med fokus på andra kvinnorörelser har dock kunnat visa att den internationella feminismen frodades fr.o.m. mellankrigstiden (Berkovitch 1999, Sinha, Guy & Woollacott 1999).

Under det sena 1900-talet gick den internationella kvinnorörelsen in i en ny fas p.g.a. globaliseringen och blev mer varierad och vidsträckt än den varit tidigare (Sinha, Guy & Woollacott 1999:3). Den inriktade sig mer på att forma dagordningen med ett feministiskt perspektiv (Prügl & Meyer 1999:3). Samtidigt påverkade globaliseringen de internationella kontakterna så att arbetet i NGO:s fördjupades.

Kvinnopolitiker skapade allianser i den internationella offentligheten för att förbättra kvinnors förhållanden i världen. Mycket talar för att det i början av 1900-talet fanns goda kontakter mellan svenska och utländska kvinnopolitiker. I slutet av 1900-talet låg tyngdpunkten i kontaktnätet i de europeiska länderna, inte minst de nordiska. Svenska riksdagskvinnor har beskrivit att de hade stor nytta av det internationella nätverk som de utvecklade i sin politiska gärning och att de där främst ägnade sig åt kvinnofrågor. Nordiska kvinnor agerade gemensamt vid flera tillfällen. I början av 1900-talet använde de nordiskt samarbete som en alternativ offentlighet för att reformera äktenskapslagstiftningen i hela Norden och under 1960-talet verkade kvinnliga parlamentarer i Nordiska rådet för en gemensam, reformerad abortlagstiftning (Melby 2000, Segerstedt Wiberg 1978:35–44).⁶ En aspekt på tesen i forskningsprojektet är att kvinnopolitiker ägnade sig åt sådan internationell verksamhet och utnyttjade sådana internationella nätverk för att öka sitt inflytande i den nationella politiken.

Sedan Nordiska rådet bildades 1952 har många kvinnor, däribland Cecilia Nettelbrandt, suttit i församlingen. Kvinnorepresentationen var under lång tid högre i Nordiska rådet än i flera av de nationella parlamenten. Under 1970-talet ökade dock kvinnorepresentationen markant i ländernas parlament, medan den höll sig konstant kring tio till femton procent i rådet (Segerstedt Wiberg 1978:90). Även i Europaparlamentet är kvinnorepresentationen högre än i medlemsländernas egna parlament.⁷ Många länder hade kring fem procent högre kvinnorepresentation i Europaparlamentet 1999 (Freedman 2002:180). En djupgående analys krävs för att kunna ge en förklaring till

Med anledning av att Cecilia Nettelbrandt som första kvinna valdes till vice ordförande i folkpartiet 1969 publicerades i Dagens Nyheter denna teckning. (DN 1969-11-16.)

den högre kvinnorepresentationen i mellanstatliga organisationer. Det kan vara så att kvinnor utsågs till uppdragen därför att de oftare än män talade främmande språk. Men det kan också vara så att kvinnor sändes iväg till eftertraktade, men mindre makttyngha positioner i internationella församlingar.

AMBASSADÖR – EN RETRÄTTPOST FÖR "BRÅKIGA" KVINNOR

En andra aspekt på tesen i forskningsprojektet är att vissa besvärliga kvinnopoli-

tiker i Sverige har skickats iväg till en internationell karriär långt borta från inrikespolitiken. Det innebär att höga politiker har erbjudits fina ambassadörsposter för att de förlorat en strid eller haft en avvikande uppfattning. Att politiker har lämnat politiken för att bli diplomater kan också tolkas på andra sätt. Vissa på utrikesdepartementet (UD) har anklagat regeringen för att tillsätta odugliga politiker som ambassadörer. Personer som har misslyckats politiskt som statsråd, statssekreterare eller partiledare har istället erbjudits reträttposter som diplomater. Andra har inte gått lika långt i sin kri-

tik, utan nöjt sig med att ifrågasätta att f.d. politiker fått ambassadörsjobb som de tyckt att proffsdiplomater skulle haft. Vi vill med exemplet Nettelbrandt visa att den internationella arenan kan betraktas som en alternativ offentlighet för framstående politiker som anses oekväma i hemlandet.

Nettelbrandts politiska intresse vaknade i unga år, men det var först i 25-årsåldern som hon organiserade sig i folkpartiet. Hon gjorde en snabb politisk karriär. År 1951 invaldes hon i Solna stadsfullmäktige. Nettelbrandt var ledamot i folkpartiets partistyrelse 1958–1975 och riksdagsledamot 1961–1975/1976 (andra kammaren t.o.m. 1970). Hon var första kvinna som vice ordförande för folkpartiet 1969–1976 och vice talman i riksdagen 1971–1975/1976. Därifrån plockades hon in i UD av Olof Palme och blev generalkonsul för tio delstater i USA 1976. Två år senare utsågs hon till ambassadör i Kenya, Rwanda, Burundi, Uganda och Seychellerna. År 1983 gick hon vidare till Filippinerna som ambassadör och arbetade med detta i fem år.

Nettelbrandt berättar själv att hon varje gång fick välja var hon ville vara ambassadör. Detta var inte särskilt populärt hos kollegerna på UD. De som utnämndes till ambassadörer fick i regel inte välja ett visst land. Hon medger att hennes särställning i det fallet hade med politiska meningsskiljaktigheter att göra: "Palme var ju en av mina verkliga motståndare. Han var nog lycklig att jag stack". Sommaren 1976 sade Palme i ett tal på TCO-kongressen att det hade varit bra om hon istället valt Ecuador, eftersom landet då hade problem med Tupamarosgerillan och "det törs ju inte fan kidnappa Cecilia".

Nettelbrandt var en skicklig skattepoli-

tiker som kunde säga ifrån när det behövdes. Även om utnämningen sågs som en befordran av en av folkpartiets mest framträdande kvinnor kan den också ses som en strategi för att tysta en oppositionell röst i rikspolitiken.

I samma veva avgick Nettelbrandt som vice partiledare. Hon kunde inte samsas med Per Ahlmark, partiledaren, och uppfattade det som en konflikt som hade "med person- och inte med sakfrågor att göra". Hon hade varit en av toppkandidaterna till partiledarposten 1975 och om hon inte utsetts till generalkonsul hade nog en ministerpost varit självklar när de borgerliga tog över regeringsmakten 1976.

Inga Thorsson, en av Sveriges internationellt mest kända politiker, är ett annat exempel på en stridbar, intelligent, målmedveten och kunnig kvinna som lämnade den svenska politiska scenen med hög buret huvud och istället gjorde en internationell karriär (Lindskog 1990: 190f). Först som ambassadör i Israel 1964–1966, senare som statssekreterare och ordförande för den svenska delegationen vid FN:s nedrustningskonferens i Genève 1974–1982. På 1950-talet gick det socialdemokratiska kvinnoförbundet (under Inga Thorsson) emot planerna på ett svenskt kärnvapenförsvar.⁸

INTERNATIONELL KARRIÄR

Nettelbrandt säger själv att hon blev tillfrågad om ambassadörsposten redan före hon slutade i riksdagen och att hon inte lämnade politiken p.g.a. att hon fick ett erbjudande att bli ambassadör. Hon tycker att det bästa är att varva riksdagsuppdrag med yrkesliv. Därför kom Palmes erbjudande lämpligt. Det var ett spännande

Folkpartiets presidium 1973: Gunnar Helén, Cecilia Nettelbrandt och Karl Erik Eriksson.

erbjudande som hon tog med glädje: "Det var inte så dumt att ha plikten att åka till Hawaii och Las Vegas och sådant. Det tillhörde jobbet. Det var att ha betalt för att ha roligt". Det krävs mer forskning för att ta reda på varför hon lämnade politiken och satsade på en internationell karriär, men just hon var förstås väl skickad: välutbildad, politiskt välmeriterad och ledande inom TCO.

Nettelbrandt blev civilekonom 1945 och avlade jur. kand. 1951. Hon arbetade bl.a. som förbundsjurist i Sveriges lärarförbund 1961–1970 innan det politiska engagemanget tog över. Hon representerade en "ny" kvinna i politiken. Hon förenade yrkesarbete och familj: Hon var gift med partikamraten Alfred Nettelbrandt och mor till tre barn. I riksdagen verkade

hon mot sambeskattning av äkta makars inkomster och för särbeskattning av enskilda individer.

Nettelbrandt rekryterades till diplomatyrket via sitt riksdagsuppdrag. Många kvinnor nådde ambassadörsposter via en politisk karriär. Agda Rössel, Alva Myrdal och Inga Thorsson är andra kända politiskt tillsatta diplomater.⁹ Nettelbrandt hade tidigt i sin politiska karriär visat intresse för utrikesfrågor och valdes 1971 in i Nordiska rådets svenska delegation, där hon verkade i tre år. Troligen var det arbetet i Nordiska rådet som gjorde att hon under åren 1974–1975/1976 avancerade i riksdagen och blev ledamot och vice ordförande i det prestigefyllda utrikesutskottet.

Mellan 1952 och 1968 kom Nettel-

brandt också i kontakt med den internationella kvinnorörelsen som styrelseledamot i Yrkeskvinnors samarbetsförbund, senare Yrkeskvinnors klubbars riksförbund, där hon var ordförande under perioden 1962–1968.¹⁰

Förbundet hade tillgång till ett väl utbyggt internationellt kontaktnät genom sin anknytning till International Federation of Business and Professional Women (IFBPW), där Nettelbrandt var vicepresident från 1965 till 1971.¹¹ Frågan om Nordiska rådet och Yrkeskvinnors världsfederation fungerade som alternativa offentligheter för hennes politiska gärning återstår att besvara, men det är dokumenterat att kvinnorna i Nordiska rådet hade ett omfattande kontaktnät och att Yrkeskvinnors samarbetsförbund bidrog till att ge internationell kontakt och internationellt fotfäste åt några av de ledande i styrelsen (Melby 2000, Pehrsson & Åkerman 1983:210).¹²

Vilka frågor ägnade sig då Nettelbrandt åt i sitt internationella arbete? Här ska endast nämnas ett litet exempel som avslutning.

I Afrika arbetade hon främst med biståndsfrågor. Nettelbrandt berättar kritiskt hur mycket pengar som förspilldes från det svenska biståndsorganet Sidas sida och att hon vid ett tillfälle ingrep och räddade några miljoner från mindre lyckade biståndsprojekt. Detta stred mot svensk biståndsideologi i början av 1970-talet, som innebar att resurser i princip skulle överföras utan villkor och riktas mot ändamål som bestämdes av mottagarländerna. Hon menar att biståndet gynnade etablerade regimer utan att nå de som behövde mest hjälp. Man kan säga att Nettelbrandt i det fallet arbetade internationellt för att påverka biståndspolitikerna hemmavid.

NOTER

- ¹ En forskningsprojektskiss, "Svenska kvinnors internationella arbete under 1900-talet", presenterades i form av ett papper vid konferensen "Genus och alternativa offentligheter" i Umeå den 27–28 oktober 2003.
- ² Non Governmental Organization brukar med en förkortning kallas NGO. I allmän betydelse används benämningen NGO för alla organisationer som inte är statliga, som olika enskilda organisationer, aktionsgrupper, opinionsgrupper, frivilligorganisationer eller fackliga organisationer.
- ³ Forskningsprojektet tar avstamp i början av 1900-talet i samband med att de första kvinnorna invaldes i Sveriges riksdag och kvinnor fick tillträde till högre statstjänster. Den avslutas 1999 för att fånga de stora förändringar som senare hälften av 1990-talet medförde för kvinnors internationella arbete: Först Sveriges inträde i Europeiska unionen 1995, därefter en grundläggande omorganisation av utrikesdepartementet 1996 och slutligen Sveriges två år i FN:s säkerhetsråd. Undersökningarna kommer i huvudsak att baseras på intervjuer, källmaterial förvarat i personarkiv, biografiska verk, memoarer, handlingar ur utrikesdepartementets arkiv och efter de internationella organisationerna.
- ⁴ Vi gör inga fortlöpande källhänvisningar i huvudtexten. Det framgår vilka källor som har använts i slutet av artikeln, under rubriken "Källor".
- ⁵ De kvinnliga ambassadörerna har sedan länge utgjort en minoritet i den mansdominerade diplomatkåren. Den första kvinnliga ambassadören vid en ambassad, Alva Myrdal, utnämndes så sent som 1956. Andelen kvinnliga ambassadörer började öka först vid mitten av 1990-talet och har stigit till (2003) cirka 26 procent.
- ⁶ Nordiska rådet är ett politiskt organ för samarbete mellan Nordens parlament och regeringar i frågor av gemensamt intresse.
- ⁷ Europaparlamentet är den officiella benämningen på Europeiska unionens folkvalda församling.
- ⁸ Inom socialdemokratin var Inga Thorsson kontroversiell. Hon lyckades visserligen bli både socialborgarråd i Stockholm (första kvinnan som borgarråd) och riksdagsledamot 1957–1958

och 1971–1978/1979, men så långt som till en statsrådspost sträckte sig inte socialdemokratins och Tage Erlanders sympatier.

- ⁹ Agda Rössel var Sveriges ständiga ombud i FN 1958–1964 och Sveriges ambassadör i Jugoslavien 1964–1969, i Tjeckoslovakien 1969–1973 samt i Grekland 1973–1976. Alva Myrdal var bl.a. svensk ambassadör i Indien 1956–1961 och FN-delegat 1962–1973.
- ¹⁰ Yrkeskvinnors riksförbund bildades 1935 som överordnat organ för de lokala yrkeskvinnoklubbar som uppstod i Sverige på 1930-talet. Förbundet vill främja yrkeskvinnornas intressen genom social samvaro, offentliga debatter och påtryckningar på myndigheter. År 1944 sammanslogs Yrkeskvinnors riksförbund med Svenska kvinnoföreningars samarbetskommitté till Yrkeskvinnors samarbetsförbund. Yrkeskvinnors samarbetsförbund upplöstes 1962/63, men Yrkeskvinnornas klubbar fanns kvar och bildade på nytt Yrkeskvinnors klubbars riksförbund.
- ¹¹ Yrkeskvinnors Världsfederation är ett internationellt samarbetsorgan för yrkeskvinnor, grundat 1930 på amerikanskt initiativ. IFBPW utnyttjar sin konsultativa status i FN till att bilda opinion i kvinnofrågor. I Europa är dotterorganisationen EFBPW representerad i Europarådet.
- ¹² Mellan 1948 och 1952 ledde Agda Rössel, den första kvinnliga FN-ambassadören, Yrkeskvinnornas samarbetsförbund och vid mitten av 1950-talet var hon även vice president i IFBPW. Alva Myrdal var ordförande för YKR 1936–1938 och 1940–1942 samt vice president för IFBPW 1938–1947.

KÄLLOR

- Aftonbladet* 2003-11-28.
 Asker, Björn & Norberg, Anders, 1996. *Enkammarriksdagen 1971–1993/94. Ledamöter och valkretsar. Bd 1*. Stockholm: Sveriges riksdag.
DN 1969-11-16, 1997-06-27, 2002-06-24.
Expressen 1990-07-09.
GP 1997-06-26.
Hertha 1961:3.
 Intervju med Cecilia Nettelbrandt, 25/11 1999, Riksdagsbiblioteket.

Nettelbrandt, Cecilia, 1987. "Sverige mera vanligt." I: *Sverigebilder. 17 svenskar ser på Sverige. Utredningen om de statliga insatserna inom Sverigeinformationen och kulturutbytet med utlandet*. SOU 1987:57.

Norberg, Anders; Asker, Björn & Tjerneld, Andreas, 1988. *Tvåkammarriksdagen 1867–1970. Ledamöter och valkretsar. Bd 1*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.

Segerstedt Wiberg, Ingrid, 1978. *Kvinnorna i Nordiska rådet*. Stockholm: LiberFörlag.
SvD 2001-05-14.

Utrikesdepartementets kalender.

LITTERATUR

Almgren, Nina & Norrbin, Camilla, 2003. *Svenska kvinnors internationella arbete under 1900-talet. Forskningsprojekt*. Opublicerat: Institutionen för historiska studier, Umeå universitet.

D'Amico, Francine & Beckman, Peter R. (eds.), 1995. *Women in World Politics. An Introduction*. Westport: Bergin & Garvey.

Berkovitch, Nitza, 1999. *From Motherhood to Citizenship. Women's Rights and International Organizations*. Baltimore: John Hopkins University Press.

Freedman, Jane, 2002. "Women in the European Parliament." I: *Parliamentary Affairs* 55.

Herman, Sondra R., 1993. "From International Feminism to Feminist Internationalism. The Emergence of Alva Myrdal, 1936–1955." I: *Peace & Change* 4.

Lindskog, Lars G., 1990. *Att förändra verkligheten: porträtt av Inga Thorsson*. Stockholm: Tiden.

McGlen, Nancy E. & Sarkees, Meredith Reid, 1993. *Women in Foreign Policy. The Insiders*. London: Routledge.

Melby, Kari m.fl. (ed.), 2000. *The Nordic Model of Marriage and the Welfare State*. Copenhagen: Nordic Council of Ministers.

Pehrsson, Kajsa & Åkerman, Brita, 1983. "Dagen är äntligen här. Kvinnogrupper – splittrade, eniga, tillsammans." I: Åkerman, Brita m.fl., *Vikan, vi behövs! – kvinnorna går samman i egna föreningar*. Stockholm: Förlaget Akademilitteratur AB.

Prügl, Elisabeth & Meyer, Mary K., 1999. "Gen-

- der Politics in Global Governance." I: Prügl, Elisabeth & Meyer, Mary K. (eds.), *Gender Politics in Global Governance*. Lanham: Rowman & Littlefield.
- Rupp, Leila J., 1997. *Worlds of Women: The Making of an International Women's Movement*. Princeton, New Jersey: Princeton University Press.
- Segerstedt Wiberg, Ingrid, 1978. *Kvinnorna i Nordiska rådet*. Stockholm: LiberFörlag.
- Sinha, Mrinalini, Guy, Donna J. & Woollacott, Angela (eds.), 1999. *Feminisms and Internationalism*, Oxford: Blackwell.
- Wikander, Ulla, 1994. "En utopisk jämlikhet: internationella kvinnokongresser 1878-1914." I: Wikander, Ulla, Carlsson Wetterberg, Christina (red.), *Det evigt kvinnliga*. Stockholm: Tiden.

SUMMARY

The International Engagement of Swedish Women During the 20th Century – an Alternative Public Arena?

This article outlines a planned research project concerning Swedish women in international politics. We are guided by the notion that international organisations and embassies can be understood as an alternative public arena for Swedish feminists. Using MP Cecilia Nettelbrandt as an example, we wanted to show that troublesome politicians could be sent away from domestic politics and that Nettelbrandt in her turn used the international feminist co-operation and her commission as an ambassador as an alternative public arena.